

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2012

2

Vilnius 2013

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2012

2

Vilnius 2013

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

RENATA WILGOSIEWICZ-SKUTECKA

**KAM BUVO DEDIKUOTAS GVAGNINIO KŪRINYS
SARMATIAE EUROPEAE DESCRIPTIO?***

Maciejaus Wirzbiętos išleistas Aleksandro Gvagninio kūrinys *Sarmatiae Europaeae descriptio* paprastai minimas kaip XVI a. istorija, kaip leidinys, išsiskiriantis turtinga grafika bei gausiomis iliustracijomis, atskleidžiantis Lenkijos, Lietuvos, Prūsijos ir kitų šalių istorijos įvykius bei aprašantis istorines asmenybes. Vėlesni šio kūrinio leidimai, dar papildyti ir praturtinti, sudaro esminę Lenkijos ir Lietuvos istoriografijos kanono dalį.

Išskirtinis knygos „grožis“ visada traukė dėmesį. Franciszekas Maksymilianas Sobieszczański XIX a. viduryje rašė: „Leidiny s labai gražus, skoningai išleistas ir papuoštas gausiais raižiniais, kurių, deja, nemaža dalis paimta iš anksčiau Krokuvoje leistų spausdinių.“¹ Po šimto metų Alodia Kawecka-Gryczowa rašė panašiai: „Tikra tik tai, kad Rėjaus *Postilę* bei *Veidrodis* ir netgi Gvagninio *Descriptio* tipografija ir grafika puikiai tarpusavyje derėjo, tai buvo gražiausios lenkų „aukso amžiaus“ iliustruotos knygos.“²

Aleksandro Gvagninio pavardę minima daugybėje literatūros istorijos bei istorijos tyrinėjimų, bibliografijų, enciklopedijų ir biografinių žodynų³. Vis dėlto dažniausiai jis

* Straipsnis lenkų kalba publikuotas: R. Wilgosiewicz-Skutecka, Komu było dedykowane dzieło Gwagnina *Sarmatiae Europaeae descriptio*? – rozwiązanie zagadki znanego polonicum XVI w., *Biblioteka*, nr 11 (20), 2007, s. 11–17.

¹ F. M. S [obieszczański], Gwagnin Aleksander, *Encyklopedyja powszechna S. Orgelbranda*, t. 11, Warszawa, 1862, s. 76.

² A. Kawecka-Gryczowa, *Polonia typographica seculi sedecimi – tlocznie polskie XVI stulecia*, z. 11, Wrocław, 1981, s. 41.

³ Plg.: K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. III, t. 6 (t. XVII), Kraków, 1899; T. Wierzbowski, *Bibliographia polonica XV ac XVI ss.*, vol. 1, Warszawa, 1889; W. Budka, Gwagnin Aleksander, *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław, 1962; I. Lewandowski, *Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce*, Poznań, 1976; *Dawni pisarze polscy*, t. 1, Warszawa, 2000; T. Ulewicz, *Sarmacja: studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w.*, Kraków, 2006.

cituojamas priekaištaujant dėl kito istorinio veikalo – Motiejaus Strykovskio „Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusijos kronikos“ – plagiato. Hieronimas Łopaciński jį netgi pavadino garsiausiu XVI amžiaus plagijuotoju⁴.

A. Gvagninis – priėmęs pilietybę ir užėmęs įvairias pareigas nuo Žygimanto Augusto laikų, Pilypavo seniūnas ir rotmistras, vadovavęs Vitebsko pilies įgulai – pasisavinęs M. Strykovskio rankraštį, „perėmė, galbūt perdirbo ir atidavė į spaustuvę savo vardu darbą „Europos Sarmatijos aprašymas“⁵. M. Strykovskis – tam tikru metu buvęs A. Gvagninio pavaldinys – gindamas savo teises, 1580 m. liepą gavo valdovo dokumentą, patvirtinantį, jog *librum De Sarmatia Europae latine conscriptum* yra jo literatūrinis kūrinys⁶. M. Strykovskio darbas buvo išspausdintas Karaliaučiuje 1582 m.

Vis dėlto šioje istorijoje daug neišskumų. Teismo proceso metu A. Gvagninis nesigynė, o 1580 m. rugpjūtį, Stepono Batoro žygio prie Didžiųjų Lukų metu, padovanojo valdovui savo knygos egzempliorių, „ko veikiausiai nebūtų išdrįsęs padaryti, jei tebebūtų kaltinamas [knygos vagyste]“⁷. Vėlesni kritikai padarė išvadą, jog A. Gvagninio kronika yra savita kompiliacija ir joje akivaizdžiai pasitaiko į lotynų kalbą išverstų M. Strykovskio darbo fragmentų, tačiau drauge „ten yra ir kiti, originalūs [fragmentai], kurių nėra M. Strykovskio darbe“⁸.

Tyrinėtojai vienbalsiai sutaria, jog A. Gvagninio *Sarmatiae Europaeae descriptio* pirmą kartą buvo išleistas 1578 m., tai patvirtina rimti bei vienareikšmiški argumentai. M. Wirzbiętos leidinio prakalboje yra data *Cracoviae 20. die Iunii 1578*, tie patys metai minimi ir 1611 m. lenkiškame knygos leidime, atliktame Mikołajaus Lobo spaustuvėje Krokuvoje: *Kronika Sarmacyey europejskiej, w którey się zamyka królestwo Polskie ze wszystkiemi Państwami, Xięstwami y Prowincjami swemi [...] przez Alexandra Gwagnina z Werony, hrabię Palacu laterańskiego, rycerza pasowanego y Rotmistrza Jego K. M. pierwey roku 1578 po lacinie wydana*⁹.

Karolis Estreicheris leidinyje *Bibliografia polska* taip pat išsamiai aprašė 1578 m. leidinį kaip pirmąjį *Sarmatiae Europaeae descriptio* leidimą¹⁰, o dėl leidimo datos nepateikė jokių komentarų – matyt, šiuo klausimu neturėjo abejonių. Tačiau pastabose apie kitą leidimą (Spira, 1581) jis pateikė įdomios informacijos: „Maffei klaidingai tvirtina, jog *Sarm[atiae*

⁴H. Łopaciński, Przyczynek do historii plagiatów w piśmiennictwie polskim, *Pamiętnik literacki*, r. 1, 1902, s. 265–275.

⁵J. Radzińska, *Maciej Strykowski, historyk-poeta z epoki Odrodzenia*, Katowice, 1978, s. 73. Plagiatu klausimą taip pat paliečia A. Sajkowski, *Czytając Strykowskiego, Pamiętnik Literacki*, r. 60, 1969, z. 4, s. 239–251; A. Bieńacki, *Histoire d'un plagiat, Kwartalnik Historyczny*, 1979, nr 3.

⁶W. Budka, *Gwagnin Aleksander*, s. 204.

⁷Šį poelgį aprašo F. M. Sobieszczański, *remdamasis Strykovskio Kronika polska. Žr. F. M. Sobieszczański*, *Gwagnin, Aleksander*, s. 77.

⁸H. Wołska, *Aleksandra Gwagnina Kronika Sarmacji Europejskiej, Bibliotekarz Lubelski*, r. 30, 1985, nr 116, s. 17.

⁹K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. III, t. 6 (t. XVIII), s. 481.

¹⁰Ten pat, p. 484–485.

Europeae] descrip[tio] buvo išleista 1574 m. ir dedikuota Henrikui Valua. Šiandien žinomas tik 1578 m. [leidimas], veikiausiai ankstesnių ir nebuvo.¹¹ Kas toks buvo minimasis *Maffei*, K. Estreicheris nepatikslino – nepateikė jokio šaltinio, nuorodos ar pavadinimo.

Daugelį metų abejonių nekilo nė vienam tyrinėtojai. Tiesa, J. Radziszewska teigė, kad A. Gvagninio kūrinys „buvo išleistas 1578 m. (K. Estreicheris nurodo 1576 m.)“¹², nuorodoje patikslindama, kad informacija apie 1576 m. leidimą paimta iš M. Strykovskio „Kronikos“. Vis dėlto tyrinėtoja šios temos neaplėtojo, apsiribodama teiginiu, jog „sunku pasakyti, ar K. Estreicheris savo „Bibliografijoje“ turėjo tų metų [1576] spaudinį“¹³. Iš esmės mokslininkė tik sutirštino problemą, kadangi K. Estreicheris vienareikšmiškai pirmojo A. Gvagninio kūrinio leidimą datavo 1578 m. Tad tikrai nebuvo matęs ankstesniojo leidimo egzemplioriaus. Tik parašė, kad „Strykovskis 1578 m. „Kronikos“ leidimo pirmuosiuose puslapiuose, tą darbą įvardydamas savu teigia, jog buvo išleistas 1576 m.“¹⁴ – t. y. viso labo cituoja M. Strykovskį.

Kad atsakytume į klausimą apie pirmąjį A. Gvagninio kūrinio leidimą, pirmiausia reikia surasti *Maffei* tekstą, apie kurį taip lakoniškai užsimena K. Estreicheris. Tai yra Scipiono *Maffei* kūrinys *Verona illustrata*¹⁵, kurio antrasis tomas skirtas literatūrai ir pateikia informaciją apie Veronoje gimusius rašytojus. Tarp jų S. *Maffei* mini ir A. Gvagninį: *D’Alessandro Guagnino Descrizione della Sarmazia Europea, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Massoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, et Moscoviae, Tartari que partem complectitur. Diquest’ opera molto considerabile la prima edizione porto in fronte la Dedicatoria dell’ autore al Re Enrico Valezio del 1574. Dice in essa, che gia da quindici anni dimorava in que paesi, impiegato nelle truppe, e in onorevoli comandi militari, e che vi si era portato abbandonando la patria per amor di liberta, e di gloria*¹⁶. Taigi S. *Maffei* turėjo žinoti 1574 m. leidimą, jei taip įtaigiai akcentuoja dedikaciją Henrikui Valua. Kitaip tariant, 1574 m. leidimas turėjo egzistuoti, o S. *Maffei* įamžino informaciją apie tai savojoje knygoje.

Tačiau kodėl K. Estreicheris palaikė tą informaciją mažai tikėtina, laikydamasis 1578 m datos? Veikiausiai todėl, kad pats nežinojo S. *Maffei* kūrinio, o informaciją apie jį – kadangi kažkokių žinių vis dėlto turėjo – laikė menkai patikima. Galbūt tai buvo tik

¹¹ Ten pat, p. 486.

¹² J. R a d z i s z e w s k a, *Maciej Strykowski, historyk-poeta z epoki Odrodzenia*, s. 73.

¹³ Ten pat.

¹⁴ K. E s t r e i c h e r, *Bibliografia polska*, s. 486.

¹⁵ S. M a f f e i, *Verona illustrata*, p. 1–4, Verona, 1731–1732.

¹⁶ Aleksandro Gvagninio *Descrizione della Sarmazia Europea, quae Regnum Poloniae, Lituaniam [...]*. Pirmasis šio ypatingos svarbos kūrinio 1574 m. leidimas pradedamas dedikacija karaliui Henrikui Valua. Joje kalbama, kad jau 15 metų gyvendamas šiame krašte [autorius] tarnauja pėstininkų ir kituose svarbiuose kariuose daliniuose, taip pat, jog paliko tėvynę dėl meilės laisvei ir garbės. Žr. S. M a f f e i, *Verona illustrata*, p. 2: *Contiene l’istoria letteraria, o sia la notizia de’ scrittori veronesi*, Verona, 1731, p. 216.

vieno jo bendradarbių pastaba. Kitaip sunku paaiškinti, kodėl *Bibliografia polska* neminimas 1574 m. leidimas.

S. Maffei žinios nepalieka abejonių, jog A. Gvagninio *Sarmatiae Europaeae descriptio* buvo išleista 1574 m. Dar daugiau – ji buvo dedikuota tuometiniam valdovui Henrikui Valua. Vis dėlto nieko nežinoma apie leidėją, leidinio apimtį, iliustracijas.

A. Gvagninio kūrinio pirmojo leidimo mįslės raktas – egzempliorius, dabar esantis Paryžiaus Mazarinio bibliotekoje, pažymėtas signatūra 2°6365 (Rés.), laikomas tarp vertingiausių tos bibliotekos rinkinių (*Réserve*).

Knyga vadinasi taip pat, kaip ir 1578 m. leidinys, abiejų leidimų titulinis puslapis vienodas, puoštas portalo pavidalo vinjete su Žygimanto Augusto karališkuoju ereliu viršuje ir Krokuvos herbu apačioje (reprodukuota leidinyje *Polonia typographica*¹⁷). Abiejuose lapuose trūksta leidimo metų, o po sostinės herbu yra charakteringi keturi taškai – žymė, kad buvo pašalinta data, kadaise buvusi ant išraižytos atspaudo lentos¹⁸.

Kitoje titulinio lapo pusėje yra raizginys *Insigne Regni Poloniae* – Lenkijos karalystės herbas, supamas atskirų žemių ir vaivadijų herbų, po kuriais yra 14 eilučių posmas lotynų kalba, skirtas minėtajam herbui.

Iškart po titulinio lapo, lapuose A₂–A₅, yra dedikacija Henrikui Valua, pasibaigianti data *Cracoviae, Junii 20 die 1574*. Dedikacija užima aštuonis lapus ir 1578 m. leidime buvo pakeista dedikacija Steponui Batorui, užimančia lygiai tuos pačius lapus.

Palyginę šias dedikacijas pastebėsime daug panašumų:

Henrikas Valua	Steponas Batoras
Panaši abiejų valdovų titulaturā	
<i>Serenissimo ac invictissimo Principi, Henrico Walesio, Dei gratia Poloniarum Regi Potentissimo, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Kiouiae, Volbiniae, Pomeraniae, Liuoniae, ac vniuersae Sarmatiae Europaeae, Monarchae Dominoque &c. necnon Duci Andium, Borboniorum, Aluernorum, Comiti Montisforti, Marchiae Foresti, Quertij, Rouegij &c. Domino.</i>	<i>Serenissimo ac potentissimo Principi Stephano, Dei gratia Poloniae Regi, Magno Duci Litvanie, Rvssiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Kiouiae, Volbiniae, Pomeraniae, Liuoniae, ac vniuersae Sarmatiae Europaeae, Monarchae Domino[ue] &c. necnon Transsylvaniae Domino.</i>

¹⁷ A. K a w e c k a-G r y c z o w a, *Polonia typographica*, s. 39, 49, drzeworyt 364, tabl. 529.

¹⁸ Toji lenta su raiziniu buvo pagaminta Helenai Ungler ir 1542 m. panaudota H. Spiczynskio leidiniui *O ziolach tutecznych i zamorskich*, todėl lentos apatinėje dalyje ir buvo išskaptuota ši data. Kaip ir daugelis kitų Unglerio spaustuvės atsargų vinjetė atiteko Marko Szarfenbergo paveldėtojams, kurie ją, pašalinę datą, panaudojo 1556 m. P. Krescentyno leidinyje *Księgi o gospodarstwie*. Tai atlikus susidarė taško formos pėdsakas ir tokios būklės lentą parėmė M. Wirzbęta, panaudojęs jį A. Gvagninio leidiniui. Plg. A. K a w e c k a-G r y c z o w a, *Polonia typographica*, s. 39.

Henrikas Valua	Steponas Batoras
Panaudotas vienodas inicialas C	
<i>Cvm summa libertatis...</i>	<i>Cvm iam annos complvres...</i>
Autorius greitai pereina prie pasakojimo apie savo tarnybą Vitebske	
<i>[...] vbi ego Arci Vitebsko praefectus, id munus iniunctum qua potui cum industria peregi, quod & data mea fides, & Reipub. dignitas, & loci ipsius necessitas (est enim arx Moschis contermina) postulare videbatur, longa tandem consuetudine linguam, mores, leges Polonorum edoctus sum: Situmq[ue] Regionum totius Sarmatiae Europaeae cum magna ex parte propria experientia exploratum haberem, saepiusq[ue] subijcerem oculis meis, nacta occasione temporis duro marte interim respirante quaedam scitu non indigna de moribus, Legibus, initio, incremento rebus gestis Imperij Polonici, populorumq[ue] Sarmatiam incolentium. Praeterea de situ, dispositione, regionum earum omnium, quas in se Sarmatiae orbis complexus est, militari stillo conscribere non dubitavi [...]</i>	<i>[...] Vbi ego arci Vitebsko praefectus eram, quod munus iniunctum qua potui cum industria, peregi, sicut & data mea fides, & Reipub. dignitas & loci ipsius necessitas (est enim arx Moschis contermina) postulare videbatur, longa tandem consuetudine, linguam, mores, leges Polonorum edoctus sum, situmq[ue] regionum totius Sarmatiae Europaeae cum magna ex parte propria experientia exploratum habui, & saepissime subieci oculis meis. Quare nactus ego occasionem temporis, dum a duro Marte respirarem, quaedam scitu non indigna de moribus, legibus, initio, incremento, rebus gestis imperij Polonici, populorumq[ue] Sarmatiam incolentium, deniq[ue] de situ, dispositioneq[ue] regionum earu[m] omnium, quas in se Sarmatiae orbis complexus est, militari stilo co[n]scribere non dubitavi [...]</i>

Jau tokia trumpa dedikacijos pradžios analizė rodo, kad abiejuose tekstuose kartojasi ištisi sakiniai ir pastraipos. Labai panašūs abiejų dedikacijų išdėstymas ir tonas. Pasikartojimo įspūdį dar labiau sustiprina data, kurioje sutampa diena ir mėnuo: *Cracoviae, Iunii 20 die, 1574* ir *Cracoviae, 20 die Iunii, 1578*.

Tolesnis abiejų leidinių išdėstymas¹⁹, lankų signavimas ir lapų numeracija²⁰, to paties lapo numeracijos trūkumas²¹, visiškai vienodas tipografinis lapų išdėstymas, spaustuvės signatūrų vieta, tokie patys iliustracijoms panaudoti raižiniai, inicialai, užsklandos ir kiti puošybos elementai leidžia teigti, jog 1578 m. leidinys yra 1574 m. leidinio variantas.

Veikiausiai ruošdamasis knygos pardavimui, spaustuvininkas iš naujo surinko lankus A, išimdamas iš jų tuo metu jau nebeaktualią dedikaciją ir pakeitė ją nauja, skirta valdovui Steponui Batorui, šiandien visiems žinoma iš 1578 m. leidimo.

¹⁹ Mazarinio bibliotekoje esantis egzempliorius defektuotas: jame trūksta paskutinių 5 dalies (lankai fff6, ggg–iii4) bei 6 dalies (lankai Aaaa–Bbbb6) ir Registro (lankai Aa–Bb4) lapų.

²⁰ Plg. A. K a w e c k a - G r y c z o w a, K. P i e k a r s k i, *Katalog Biblijoteki Horynieckiej XX. Ponińskich, cz. I: Inkunabuły i polonica XVI wieku*, Warszawa, 1936, s. 30.

²¹ Abiejų leidinių 4 dalyje (Livonia) 1 l. nlb, 1–2, [3], 4–9; sing. aa6, bb4. Lapas aa nepažymėtas kaip lapas 3.

Be dedikacijos lapų, abu spaudinius skiria tik raižinys su A. Gvagninio herbu²². 1574 m. leidinyje herbas su autoriaus vardu ir pavarde *Alexander Guagninus* išraižytas plokštėje, kuri yra sudedamoji raižinio dalis, atspaustas ant atskiro lapo ir įdėtas iškart po raižinio, vaizduojančio Seimą²³. 1578 m. leidimo egzemplioriuose raižinys su herbu yra knygos gale po Indekso, lape Bb₃, o po herbu pridėtas įrašas *Cum Gratia & Priuilegio Regio & Caesareo*, kurio nebuvo 1574 m. leidinyje.

Pripažinus, kad 1578 m. leidimas yra tik 1574 m. leidimo variantas, tampa aišku, kodėl A. Gvagninis baigė Lenkijos ir Lietuvos istorijos aprašymą Henriko Valua karūnacija *De celeberrimo ingressu Cracoviam, & Coronatione praeclarissima Henrici Valesii, Potentissimi & Invictissimi Poloniae Regis*²⁴, po kurios seka pilnas *Ordo coronationis*²⁵ aprašymas. Pastarasis fragmentas, kur kas labiau išplėtotas, palyginus su kitų valdovų, natūraliai pritiko tam pačiam valdovui dedikuotoje knygoje. Tačiau galėjo stebinti kūrinyje, dedikuotame Steponui Batorui. Vis dėlto, kadangi pakeisti knygos viduryje esančius lapus buvo itin sudėtinga, A. Gvagninis šioje vietoje nieko nepakeitė ir leidinyje nėra nei Henriko Valua pabėgimo iš Krokuvos aprašymo, nei Stepono Batoro išrinkimo Lenkijos ir Lietuvos valdovu bei jo karūnacijos, kas veikiausiai būtų atsiradę 1578 m. leidinyje. Pasaikojimas buvo papildytas ir pasiekė Žygimanto III laikus tik 1611 m. leidime lenkų kalba.

Dedikacijos pakeitimas, su kuriuo susiduriame *Sarmatiae Europaeae descriptio* leidinyje, tuo metu nebuvo išimtinis reiškinys. M. Wirzbięta darė tokius pakeitimus ir anksčiau. A. Kawecka-Gryczowa išsamiai aprašo *Komentarz na prorocstwo Hozeasza* dedikacijos pakeitimo istoriją²⁶. 1567 m. M. Wirzbięta paleido į prekybą sandėlyje užsigulėjusį 1559 m. leidimo *Komentarz* tiražą pridėdamas tik dedikaciją naujam globėjui – Krokuvos vaivada Stanisławui Myszkowskiui. Nepaisant paties leidėjo 1567 m. pareiškimo, kuriame M. Wirzbięta rašė: „kadangi nebeliko pirmojo leidimo egzempliorių, naujai su dar didesne atida išleidęs [...] siunčiu krikščionims“²⁷, abiejų leidimų išsami analizė nepaliko abejonių, jog kalbama apie savitą „mistifikaciją“: 1565 m. balandį mirus Mikalojui Radvilai Juodajam, M. Wirzbięta pakeitė teksto pradžią pridėdamas naują dedikaciją ir tikėdamasis, jog „nei Myszkowskis, nei kiti skaitytojai nelygins senojo leidimo su atnaujinta publikacija“²⁸.

* * *

²² Plg. A. Kawecka-Gryczowa, *Polonia typographica*, z. 11, drzeworyt 422, tabl. 556.

²³ Dviejų lapų (sulankstomas) raižinyje vaizduojamas valdovas Žygimantas Augustas Seimo apsuptyje. Plg. ten pat, raižinys 418, lent. 554. Abiejuose spaudiniuose šis raižinys yra toje pačioje vietoje 1 dalies paibaigoje (*Polonia*) po lanko O.

²⁴ A. Gvagnin, *Sarmatiae Europaeae descriptio*, Kraków, [1574–1578], l. 49–52.

²⁵ Ten pat, l. 52v–56v.

²⁶ [M. Lutherr], *Hozeasz Prorok z wykladem*, Kraków, 1559 (war. A) ir 1567 (war. B.).

²⁷ Cituojama iš A. Kawecka-Gryczowa, *Polonia typographica*, z. 10, s. 9.

²⁸ Ten pat.

S. Mazarinio bibliotekoje esantis *Sarmatiae Europaeae descriptio* egzempliorius priklausė veikiausiai Henriku III Valua. Tai rodytų šviesiai rudos odos knygos viršelis²⁹ su Henriko III herbu, papuoštu karališka karūna. Stilizuota šv. Mykolo grandine apjuostas herbas yra centre, apsuptas tvarkingai išdėstytų lelijų eilių bei kampuose esančių augalinių kompozicijų. Visa tai juosia puošnus ažūrinis rėmelis, paaukuotas kaip ir visi kiti viršelio elementai. Tai puikus dedikacinio įrišimo pavyzdys (*reliure de dédicace*)³⁰, kuriame karališkasis herbas ir grandinė buvo elementas po elemento kruopščiai atspausti keliomis nedidelėmis plokštelėmis, kad karaliui dedikuotą knygą papuoštų atitinkamos kokybės viršelis. Jis gerokai skiriasi nuo kitų knygų karališkųjų viršelių, kuriuos puošia superekslibrisai, atspausti viena, „oficialia“ plokšte su Henriko III herbu, vainikuojamu karaliaus karūna bei juosiamu šv. Mykolo grandinės³¹. Šią plokštelę galėjo naudoti tik titulą *Relieur du Roy* turintis knygrišys³², rengiantis viršelius valdovo užsakymu. 1574 m. leidimo A. Gvagninio kūrinio viršelis, stilistika artimas karališkiesiems, veikiausiai buvo parengtas vienoje iš Paryžiaus dirbtuvių. Abiejų tipų viršeliai – dedikacinis ir karališkasis – rodo, jog knygos priklausė Henriko III bibliotekai. Jacqueline Boucher mėgino rekonstruoti ir aprašyti šią biblioteką³³, kadangi jos likimas skiriasi nuo daugelio kitų Prancūzijos valdovų knygų rinkinių, po savininkų mirties paprastai patekdavusių į Prancūzijos nacionalinę biblioteką³⁴. Tuo tarpu Henriko III biblioteka po jo mirties 1589 m. buvo išsklaidyta ir iš dalies išgrobstyta neramiu religinių karų metu. Tarp J. Boucher surastų bei identifikuotų 166 to rinkinio knygų A. Gvagninio kūrinys neminimas. O Fabienne Le Bars, tyrinėdama Henriku III priklausiusių knygų įrišimą bei nustatydama jų tipologiją, mini S. Mazarinio bibliotekoje saugomą leidinį ir vienareikšmiškai priskiria jį karaliaus rinkiniui (tiesa, klaidingai 1578 m. pateikia kaip knygos leidimo datą)³⁵.

Nežinome, kaip knyga pateko į kito savininko, palikisio įrašą *Don J[ea]n des Hays [Heys?]* titulinio lapo apačioje, rankas. Veikiausiai jis ir padovanojo leidinį Paryžiaus Švento Honorijaus gatvėje buvusiam dominikonų vienuolynui, vadinamiesiems

²⁹ Viršelis 1958 m. buvo restauruotas Mazarinio bibliotekos konservavimo dirbtuvėse.

³⁰ Kitus dedikacinio įrišimo pavyzdžius žr.: F. Le Bars, *Les reliures de Henri III, essai de typologie, Henri III mécène des arts, des sciences et des lettres*, sous la dir. de I. Conihout, J.-F. Maillard, G. Poirier, Paris, 2006, p. 228–247, fot. 3–6.

³¹ Karaliui Henriku III priklausiusių knygų viršelių pavyzdžius žr.: ten pat, fot. 2, 7–9; J. Guignard, *A propos des reliures d'Henri III, roi de France et de Pologne, VIIIe congrès international des bibliophiles*, Varsovie, 23–29 juillet 1973, Varsovie, 1985, p. 54–55, tabl. 1.

³² Valdant Henriku III tą titulą paeilui turėjo Claude de Picquesas (1574–1575), Nicolas Eve (1575–1581) ir Clovis Eve (1584–1589). Žr. R. Devauchelle, *La reliure*, Paris, 1995, p. 70.

³³ J. Boucher, *Société et mentalités autour de Henri III*, t. III, Lille–Paris, 1981, p. 861–877.

³⁴ Nacionalinėje Prancūzijos bibliotekoje yra apie 1300 vienetų 1515–1565 m. laikotarpio knygų. Tarp jų – tik 30 iš Henriko III bibliotekos. F. Le Bars, *Les reliures de Henri III...*, p. 228.

³⁵ Ten pat, p. 230.

jakobinams (nuo Šv. Jokūbo bažnyčios, šalia kurios kadaise ir veikė vienuolynas). Pastarąją provenienciją liudija antspaudas tituliniam puslapyje *JACOBINS R[ue] S[aint] HONORÉ* bei įrašas ranka dedikacinio puslapio viršuje *Exlibrisff[ratrum] Praedicatorum Parisiensium ad S[anctum] Honoratum*.

1574 m. leidinio suradimas naujai atskleidžia kai kuriuos A. Gvagninio gyvenimo bei M. Wirzbiętos spaustuvės veiklos faktus, skatina iš naujo peržiūrėti ankstesnius teiginius bei išvadas. A. Kawecka-Gryczowa, savo darbe *Polonia typographica* aprašydama M. Wirzbiętos spaustuvės leidybinę veiklą, rašo apie ne vienerius metus trukdavusį raižinių rengimą: „Portretų ir herbų serijos rengimas trukdavo ilgai, kadangi pirmą kartą dvi pusfigūrės panaudotos jau 1574 m.“³⁶ Tačiau žinant apie 1574 m. leidimą, galima pripažinti, kad medžio raižytojas savo darbą atliko gana greitai – galbūt todėl nepersistengė siekdamas originalumo ir įkvėpimo ieškojo ankstesniuose darbuose, teikiančiuose ikonografinės medžiagos, ir daugiausiai naudojosi dviem iš jų: Maciejaus iš Miechowo *Chronica Polonorum* bei Marcino Bielskio *Kronika świata*. Koreguoti taip pat reikia ir *Polonia typographica* XI tome pateiktas išvadas apie M. Wirzbiętos spaustuvės darbo apimtis. Pateikdama spaustuvės produktyvumo skaičius pagal metus, A. Kawecka-Gryczowa klaidingai aiškina, jog nedidelę produkcijos kiekį 1576–1577 m. lėmė „rengimasis išleisti Gvagninio *Sarmatiae Europaeae descriptio*“³⁷. Taip paaiškinti galima veikiau spaustuvės darbų sumažėjimą 1573 m., kai išties buvo rengiamasi A. Gvagninio kūrinio pasirodymui.

Prekybos atspausdintu leidiniu sulaikymas turėjo lemiamos įtakos autoriaus padėčiai. M. Wiszniewskis rašė, jog A. Gvagninis pats apmokėjo knygos spausdinimo išlaidas³⁸. Galbūt kaip tik todėl, kad ji nebuvo pardavinėjama 1574 m. – kaip tikėtasi – jis įsiskolino. W. Budka teigė, jog skolos atsiradę dėl nežinomų A. Gvagninio finansinių operacijų, vykdytų apie 1575 m., tačiau jis nežinojo apie 1574 m. finansuotą knygos leidimą. 1576 m. užsitrauktos skolos turėjo būti įspūdingos. W. Budka tiksliai išvardija, kad skolintasi „iš didžiųjų kasyklų raštininko Jano Cetyso bei Pompijaus Laterciano, ir vėliau, 1579 m., šios skolos kainavo [Gvagniniui] tenutą“³⁹ (kalbama apie Pilypavo seniūniją Prūsijos–Lietuvos pasienyje, kurią A. Gvagninis gavo laikyti iki gyvos galvos 1574 m., veikiausiai iš Henriko Valua). Faktą, kad 1574 m. leidimas nebuvo platinamas, gali patvirtinti ir M. Strykovskio reakcija, kuris tik 1578 m. „sukėlė didžiulį triukšmą apie autorinių teisių pažeidimą“⁴⁰. Gali būti, kad Henrikas Valua gavo vienintelį spaudinio egzempliorių.

³⁶ A. Kawecka-Gryczowa, *Polonia typographica*, z. 11, s. 37.

³⁷ Ten pat, p. 28–29.

³⁸ M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 7, Kraków, 1845, s. 534, przyp. 463.

³⁹ W. Budka, Gwagnin Aleksander, s. 203.

⁴⁰ F. M. S[obieszczański], Gwagnin Aleksander, s. 76.

Galima taip pat svarstyti, kodėl taip ilgai delsta publikuoti naująjį variantą, jei leidimas buvo jau beveik parengtas. Steponas Batoras Krokuvoje karūnuotas 1576 m. gegužės 1 d., tad kodėl laukta net iki 1578 m. birželio 20 d.? Galbūt tolesni A. Gvagninio gyvenimo ir M. Wirzbiętos spaustuvės leidybinės veiklos tyrinėjimai leis atsakyti į klausimus, kuriuos kelia surastas pirmasis *Sarmatiae Europaeae descriptio* leidimas.

**FOR WHOM WAS DEDICATED THE CREATION BY GVAGNINI
SARMATIAE EUROPEAE DESCRIPTIO?**

Summary

RENATA WILGOSIEWICZ-SKUTECKA

In this article the author devotes the biggest attention to specify the date of the first edition of the work *Sarmatiae Europaeae Descriptio* by Alexander Gvagnini. In the historiography an opinion prevails that this work, dedicated to the ruler Stephen Bathory, was published in 1578; the date presented in the preface of this edition (*Cracoviae 20. die Iunii 1578*) confirms this. However, the author gives reasoned proposition based on the information available in the creation *Verona illustrata* by Scipio Maffei and the copy of *Sarmatiae Europaeae Descriptio* kept presently in the Mazarini Library (Bibliothèque Mazarine) in Paris that the first edition was in 1574 and was dedicated to the ruler Henry Valois.

Comparing the title pages of both editions, imagery, texts of dedications to the different rulers, and other elements of decoration of publications, the researcher makes a conclusion that the publication of 1578 is only a variant of the edition of 1574. True, the author leaves open questions why the first edition was not distributed and why it took four more years for the second edition to appear.

Gauta 2012 m. gruodžio mėn.

Renata Wilgosiewicz-Skutecka. Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotoja.

Adresas: Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, ul. Ratajczaka 38/40 61-816 Poznań.

El. paštas: skutecka@amu.edu.pl